

DEDE KORKUT KİTABI'NIN YENİ NÜSHASI VE ÜZERİNDEKİ YAYINLAR*

The New Manuscript of the Book of Dede Korkut and Relevant Publications

Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN**

Öz

Dede Korkut'un yeni bulunan Günbed nüshası, 12 Aralık 2018 tarihinde Veli Muhammed Hoca tarafından Tahran'daki bir kitabevinden satın alınmıştır. Yazmanın önceki sahibi Muhammed Hoca'ya, Kaçar hanedanı soyundan geldiğini, yazmanın da hanedanın kurucusu Ağa Muhammed Han Kaçar'ın kitaplığından yadigar kaldığını söylemiştir. Yazmanın İran Türkmenleriyle ilgisi, Türkmenahra'da yaşayan bir Türkmen tarafından satın alınmasından ve şu anda onun elinde bulunmasından ibarettir. Eserin dil özelliklerinin de bugünkü Türkmençe ile ilgisi yoktur. Yusuf Azmun'un eserinin önsözünde yazmanın Merv'den İran'a geldiğine dair bir kayıt olsa da eserin dili bütünüyle Azerbaycan Türkçesi özellikleri taşıdığı için Merv ile ilgili bu rivayette bir yanlışlık olmalıdır. Bu makalede Dede Korkut'un yeni bulunmuş olan Günbed nüshası üzerinde durulmuş, nüshanın mahiyeti ve dil özellikleri ele alınmıştır. Dil özelliklerinden hareketle yazmanın tarih ve coğrafyası belirlenmiştir. Nüshanın bulunışından hemen sonra yayımlanan üç çalışma da makalede değerlendirilmiştir. Karşılaştırmalar yapılarak aralarındaki farklar gösterilmiş, uygulanan transkripsiyon sistemine eleştiriler getirilmiştir. Bazı önemli hatalara da temas edilerek metnin doğru okunmasına yardımcı olunmaya çalışılmıştır. Günbed nüshası; içinde yeni bir boyu barındırması, diğer yazmalardan farklı olması, nüshanın farklı bir koldan, başka bir dip yazmadan geldiğine dair kanıtlar taşıması, Dede Korkut anlatmalarının / yazmalarının 18. yüzyıla kadar geldiğini göstermesi ve Güney Azerbaycan, özellikle Tebriz ağzını yansıtan bir dille yazılmış olması açısından önem taşımaktadır. Dede Korkut Kitabı'nın sadece Dresden ve Vatikan yazmalarını dikkate alan bir kişi Günbed nüshasının onlara benzemediğini düşünebilir. Oysa irili ufaklı bütün Oğuznameler bir arada ele alındığı zaman yeni nüshanın da onlardan bazı parçalarla benzeştiğini veya onlardan bazı parçaları çağrıştırdığını anlamak mümkün olur. Dede Korkut'un Günbed nüshasının yalnız söylama ve yeni bir anlatma (boy) barındırması açısından değil dil açısından da ne kadar önemli olduğu anlaşılmalıdır. Bu açıdan, sorunlu kelime ve ibarelerin çözülmesi için metin üzerinde daha birçok çalışma yapılması gerekmektedir. Eserle ilgili üç yayın ve bu yayınlardaki tıpkıbasımlar ortaya çıkmadan önce, yazmanın sanal medyada dolaşan 5-6 sayfalık metnindeki dil özelliklerine dayanarak bu nüshanın 17-18. yüzyıllara ve Güney Azerbaycan sahasına ait olması gerektiğini yazmıştım. Yazmanın önceki sahibinin, eserin Ağa Muhammed Han Kaçar'ın kitaplığından yadigar kaldığına dair sözleri doğru ise istinsah tarihi, anılan Kaçar hanının dönemine veya az önceye ait olmalıdır. Ağa Muhammed Han Kaçar 1786-1797 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Buna göre Dede Korkut'un Günbed nüshasının 1786-1797 yılları arasında veya 1786'dan bir süre önce, fakat mutlaka 1759'dan sonra istinsah edildiğini söyleyebiliriz. Eserin dil özellikleri de bunu desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler

Dede Korkut, Günbed nüshası, dil özellikleri, dönem ve saha, transkripsiyon.

ABSTRACT

The new manuscript (named Günbed) of the Book of Dede Korkut was purchased by Veli Muhammed Hoca on December 12, 2018 from a book store in Tehran, Iran. The previous owner of the manuscript has told that he descends from Ağa Muhammed Han, the founder of the dynasty Kaçar whose library kept the book for a long time. However, when the language of the book is examined carefully, it is seen that its language has nothing to do with contemporary Turkmen. Therefore, there must be a mistake with the narrative regarding its relation to Merv. In this article, recently found Günbed manuscript of Dede Korkut has been elaborated and, characteristics and language properties of the new

* Geliş tarihi: 28 Temmuz 2019 - Kabul tarihi: 1 Eylül 2019

Ercilasun, Ahmet Bican. "Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası Ve Üzerindeki Yayınlar" Milli Folklor 123 (Güz 2019): 5-22

** Gazi Üniversitesi (emekli öğretim üyesi), Ankara/Türkiye, bercilasun@gmail.com

manuscript have been addressed. The Günbed manuscript is considered important for these reasons: It contains a new epic story; it is different from other manuscripts of Dede Korkut; various verses indicate that it belongs to a different branch at the roots; this manuscript shows that the narratives and manuscripts of Dede Korkut made its way till 18th century and the language of the book reflects the features of the vernacular of South Azerbaijan, Tabriz. Considering the manuscripts of Vatican and Dresden, one can claim that the Günbed manuscript is mostly different from these two manuscripts but when all Oğuznames are examined together, it is understood that the new manuscript is in harmony with some of the parts of the past manuscripts. The Günbed manuscript isn't only important for its verses and a new epic story but also in terms of the language. In this respect, it is necessary to elaborate the text with regard to problematic words and phrases. Before three new studies have been published regarding the new manuscript, I wrote that this new manuscript must be from 17 or 18th century, South Azerbaijan by examining the first pictures of the newly found manuscript that appeared on social media. We can say that this manuscript was obviously copied after the year 1759 as its language proves this assertion. In this study, some important issues and criticism has also been raised with regard to the transcriptions presented in recently published papers.

Key Words

Dede Korkut, The Günbed manuscript, language properties, period and domain of use, transcription.

Dede Korkut Kitabı'nın yeni nüshası, Veli Muhammed Hoca tarafından 12 Aralık 2018 tarihinde Tahran'daki Hüner kitabevinden satın alınmıştır. El yazması şu anda Türkmensahra bölgesinin Günbed şehrinde yaşayan Veli Muhammed Hoca'nın hususi kütüphanesinde bulunmaktadır. Yazmayı Hüner kitabevine getirip satan kişi, Veli Muhammed Hoca'ya, Kaçar hanedanı soyundan geldiğini, yazmanın da hanedanın kurucusu Ağa Muhammed Han Kaçar'ın kitaplığından yadigâr kaldığını söylemiştir (Shahgoli vd. 2019: 150).

Yazmanın İran Türkmenleriyle ilgisi, Türkmensahra'da yaşayan bir Türkmen tarafından satın alınmasından ve şu anda onun elinde bulunmasından ibarettir. Eser, Tahran'da ve Kaçar hanedanı soyundan geldiğini söyleyen birinden satın alınmıştır. Eserin dil özelliklerinin de bugünkü Türkmençe ile ilgisi yoktur. Yusuf Azmun'un eserinin ön sözünde yazmanın Merv'den İran'a geldiğine dair bir kayıt vardır: "Veli Muhammed Hoca'nın anlattığına göre bu el yaz-

ma yüz elli yıl önce Merv şehrinde İran'a gelmiştir." (2019: 8). Bu kayıt, yine Veli Muhammed Hoca'ya dayandırılan Kaçar hanedanına ait bilgiyle çelişmektedir. Eserin dili bütünüyle Azerbaycan Türkçesi özellikleri taşıdığına göre Merv ile ilgili bu rivayette bir yanlışlık olmalıdır.

Yazmayı Türkmenlere bağlayan bir başka sebep de 5b'deki şu kayıttır: *Cild-i duyum Kitâb-ı Türkman (e) s-sânî 1347*.¹ Özgün metnin ikinci satırı ile üçüncü satırı arasında bırakılmış boşluğa farklı bir yazıyla, üstelik "kursun kalemle" (Shahgoli vd. 2019: 154) kaydedilmiş olan bu satırın çok sonraları bir başkası tarafından yazıldığı açıktır. 1347 tarihi M. 1928-1929 yıllarına denk gelmektedir. Demek ki bu kayıt, o tarihlerde kitaba sahip olan biri tarafından düşülmüştür. Buradaki *Türkman* kelimesiyle de Türkmensahra ve Türkmenistan Türkmenleri değil Güney Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Irak Türkmenleri kastedilmiş olmalıdır.²

Günbed nüshası 31 yapaktır. İlk yaprağı eksiktir. Müstensihçe özel ola-

rak bırakılan boşluklar da sayılmak şartıyla her sayfada 14 satır vardır. Eser okunaklı bir nestalik hattıyla yazılmıştır. Metin, tezhipli ve hayli düzgün çizgilerle çerçevenlenmiştir. Eserde yazar, müstensih, yer ve zamanla ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Yazmanın ayrıntılı tasviri için Shahgoli vd. nin yayınına (2019: 153-154) bakılmalıdır.

Yeni nüshada 20'den fazla soylama ve bir boy vardır. Adı yazılmamış olan boy, Salur Kazan'ın yedi başlı bir ejderhayı öldürmesiyle ilgilidir.

Günbed nüshası şu açılardan önemlidir:

1. İçinde yeni bir boy (13. boy) bulunmaktadır.

2. Yazmadaki soylamalar, benzer ve çağrıştırmacı yönleri bulunmakla birlikte, Dede Korkut'la ilgili diğer yazmalardan farklıdır. Benzer soylamalar da bazı yeni bilgiler barındırmaktadır.

3. Diğer yazmalarda bulunmayan yeni boy ve değişik soylamalar bu nüshanın farklı bir koldan geldiğini göstermektedir³. Yani bu nüsha, Dresden ve Vatikan yazmalarının dayandığı dip yazmaya / yazmalara değil başka bir dip yazmaya dayanmaktadır.

4. Yeni nüsha, Dede Korkut anlatmalarının/yazmalarının 18. yüzyıla kadar geldiğini göstermektedir.

5. Eser, Güney Azerbaycan, özellikle Tebriz ağzını yansıtan bir dille yazılmıştır. Bu yazma sayesinde bugünkü Azerbaycan Türkçesine ait bazı özellikleri, eskiye doğru 18. yüzyıla kadar izleme imkânı bulabilmekteyiz⁴.

Eserle ilgili üç yayın ve bu yayınlardaki tıpkıbasımlar ortaya çıkmadan önce, yazmanın sanal medyada dolaşan 5-6 sayfalık metnindeki dil özelliklerine dayanarak bu nüshanın

17-18. yüzyıllara ve Güney Azerbaycan sahasına ait olması gerektiği belirtilmişti (Ercilasun 2019: 9-11). Shahgoli vd. eserin ilk sayfasında yer alan “uçmak” ve “sızdırdı” kelimeleriyle ilgili iki haşiyedeki beyitlerin Senglah sözlüğünden alındığını tespit ederek yazmanın istinsah tarihinin sözlüğün yazıldığı tarih olan 1759'dan önce olamayacağını göstermişlerdir (2019: 156-157). Yazmanın önceki sahibinin, eserin Ağa Muhammed Han Kaçar'ın kitaplığından yadigâr kaldığına dair sözleri doğru ise istinsah tarihi, anılan Kaçar hanının dönemine veya az önceye ait olmalıdır. Ağa Muhammed Han Kaçar 1786-1797 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Buna göre Dede Korkut'un Günbed nüshasının 1786-1797 yılları arasında veya 1786'dan bir süre önce fakat mutlaka 1759'dan sonra istinsah edildiğini söyleyebiliriz. Eserin dil özellikleri de bunu desteklemektedir.

Dede Korkut Kitabı, daha kapsamlı bir eser olan Oğuzname'nin bir parçasıdır. Bugün tek bir eser olarak elimizde bulunmayan Oğuzname içinde üç ana bölüm vardı: 1) Türklerin ve Oğuzların sözlü / efsanevi tarihi, 2) Dede Korkut'un ve ondan sonra gelen bazı ozanların anlatıp söyledikleri boyar ve soylamalar, 3) Dede Korkut'a atfedilen atasözleri ve çeşitli hikmetli sözler. 1310'larda Türkler arasında elden ele dolaşan ve bu üç bölümü de içinde barındıran bir Oğuzname'nin var olduğunu Mısırlı Türk tarihçisi Ebûbekir bin Abdullah bin Aybek ed-Devâdârî'nin *Dürerü't-Tican* adlı Arapça eserinde verdiği bilgilerden anlıyoruz (Ercilasun, 14 Tem-

muz 2019). Dede Korkut'un Vatikan yazmasının Oğuzname adını taşıması, Dresden nüshasında bazı boyların sonunda o boy için Oğuzname teriminin kullanılması, Berlin'de bulunan atalar sözü mecmuasının Oğuzname adını taşıması, başka bazı karma eserlerde ve hatta bazı Selçuklu tarihlerinde de Oğuzname adının bulunması bu sebeptendir.

Ebûbekir'den birkaç yıl önce yazdığı *Câmiü't-Tevarîh* eserinin "Târih-i Oğuzan ve Türkân" kısmında Reşideddin sadece sözlü/efsanevi tarih bölümünü vermiştir. Ancak Korkut Ata'nın yaşadığı döneme gelince "Güzel sözleri, söylenen kerâmetleri ve hakkındaki hikâyeler pek çoktur ve ayrıca zikredilecektir." kaydını düşmüştür (Togan 1972: 55). Bu kayıttan, Reşideddin'in de sözlü / efsanevi tarih yanında boyları ve atasözlerini de içeren bir Oğuzname'den haberdar olduğunu anlıyoruz. Yazık ki Reşideddin "ayrıca zikredilecektir" dediği hâlde bu "güzel söz ve hikâyeleri" zikretmemiştir.

Üç bölümü de içine alan en eski Oğuzname bugüne ulaşmamıştır ama bu bölümler ayrı ayrı yazmalar hâlinde elimize ulaşmıştır. Ancak bu yazmalar 14. yüzyıldan sonradır ve bu yüzyıldan sonraki rivayetleri yansıtır.⁵ İşte yeni bulunan Günbed nüshası da Oğuzname'nin, soylamalar ve boylar bölümüyle ilgili olan bir parçasıdır.

Bazı yazmalar karmadır. Karma türün en tipik örneği Topkapı Oğuznamesi diye bilinen üç sayfalık (65 satır) parçadır. Bu parçada hem Oğuz boyuna ve Osmanoğullarına övgü, hem hikmetli sözler, hem Dede Korkut kahramanlarına ait sıfatlamalar (epitetler),

hem da Salur Kazan'ın soylaması vardır. Aslında Dede Korkut Kitabı'nın mukaddime kısmı da birçok hikmetli söz ile atasözlerini içine almaktadır. Dolayısıyla Dresden ve Vatikan yazmalarını da karma sayabiliriz. Karma türün bir başka tipik örneği Türk Tarih Kurumu Oğuznamesi'dir. Yakın zamanda Mustafa Kaçalın tarafından ortaya çıkarılıp tıpkıbasımıyla birlikte yayımlanan bu 22 sayfalık yazmada üç bölüm vardır. Özet bir sözlü/efsanevi tarih, Dresden ve Vatikan nüshalarındaki mukaddime, eksik bir Boğaç Han boyu⁶.

Dede Korkut Kitabı'nın sadece Dresden ve Vatikan yazmalarını dikkate alan bir kişi Günbed nüshasının onlara benzemediğini düşünebilir. Oysa irili ufaklı bütün Oğuznameler bir arada ele alındığı zaman yeni nüshanın da onlardan bazı parçalarla benzeştiğini veya onlardan bazı parçaları çağrıştırdığını anlamak mümkün olur.

Salur Kazan tutsak olup oğlu Uruz çıkardığı boyda Salur Kazan'ın "Biñ biñ erden yağı gördüm-ise öyünüm didüm / Yigirmi biñ er yağı gördüm-ise yıylamadum" mısralarıyla başlayan soylaması (Ergin 1989: 236; Gökyay 2000: 136) Günbed nüshasında da vardır⁷:

*On min yağı geldüğini eşidende kol götürüb
ak otak içinde oyuna girdüm.*

*İğirmi min yağı geldi deyende yerümden
imrenmedüm.*

Otuz min yağı geldi deyende heçe saydum.

*Kırh min geldi deyende kara gözümün
ucından kıya bahdum, kımzanmadum.*

*Elli min geldi deyende el verüb elleşmedüm,
azdur dedüm.*

Altmış min geldi dèyende Allâhı andum,
atlanmadum.

Yêtmiş min geldi dèyende yeltenmedüm.

Seksen min dèyende seksenmedüm⁸.

Doksan min yağı geldi dèyende arhalulukcak-
idum⁹, donum gèydüm.

Yüz min yağı geldi dèyende yüz çevirüb
kayıtmadum¹⁰.

Aynı soylama Topkapı Oğuzna-
mesinin sonunda da bulunmaktadır:

Biñ eren gördüğümde ben Kazan bıyık
burdum;

Beş biñ eren gördüğümde ben Kazan
boşanmadum¹¹;

On biñ eren gördüğümde oyunum dimedüm;

Yigirmi biñ eren gördüğümde yerinmedüm;

Otuz biñ eren gördüğümde utanmadum;

Kırk biñ eren gördüğümde kayıtmadum;

Elli biñ eren gördüğümde el virmedüm;

Altmış biñ eren gördüğümde alpım dimedüm;

Yetmiş biñ eren gördüğümde yilimedüm¹²;

Seksen biñ eren gördüğümde seksenmedüm;

Doksan biñ eren gördüğümde dolanmadum;

Yüz biñ eren gördüğümde ben Kazan yüz
döndürmedüm.

Kara koç koñur atıñ kolanın katı çekdüm;

Sağdan girdüm, soldan çıkdum;

Soldan girdüm, sağdan çıkdum;

Arı dînli, görkli Muhammed'i yâda

getürdüm;

Allâh'ıñ inâyetinde, Muhammed

mûcizâtında,

**Ol yağıyı anda basdum; alpım, begim
dimedüm.**

Bu dinde ögünmeñ, ögünmeñüz a beglerüm!

Ögünürse yir ögünsün!¹³

Günbed nüshasındaki soylama-
dan sonra Salur Kazan adamlarıyla
birlikte yapıp ettiklerini anlatır
ve sonunda “**Anda alpam, erem
dèyübeni güvenmedüm.**” der. Dede
Korkut Kitabı'nda ise birkaç soylama
sonra “**Anda dañı erem bigem diyü
öginmedüm.**” (Ergin 1989: 238) iba-
resi geçer.

Günbed nüshasının 20b sayfa-

sında “**Dedem dèr ay öte yıl dolana,
zamâneler kopub gele, dağ otları tü-
kene, tiken kala**” diye başlayan ve “**Ol
günleri görmemişem, men Dedem
/ Dede Korkud, görmüş gibi söyle-
rem**” tekrarları ile biten soylamanın
bir benzeri de Berlin yazmasında var-
dır¹⁴.

“**Dağ otları dükene, Oğuz gün
kala. Ulu ulu sular soğula, ancak eg-
ren (?) kala. Yılanlar ve çıyanlar ge-
lürler, akrebler, büyler kırıla, heman
üremez kala. Tatlu dirlik, gökçek dü-
zenlik kesile, dâvi kala. Dünyenüñ
âdemi, kişisi ezile, hemin cadısı-y-ıla
devi kala. Hakka kullıñ itmek gide,
heman sevi kala.**”

Koñşı koñşı evine varmaktan egri
hayal ala. Şara bazara seyr itmege ge-
len Türkler Türkmenler oranı bir nes-
neyi begenmeyeler, belki kâh kâh çal-
mağa ve göñlini melâlet tutdukça eline
almağa bir eyü kaval ala.

Göñlek çeken, taşra çağlağan
kızlar ola. Ve onların her vaz'ına
vağârına imrenip bakağan bizler ola.
Begler paşalar öninde söylenen yalan
yanlış sözler ola. Ulular ekâbirler,
meclisinde söyletmek-içün kezzabları
kallâşları özler ola.

**Ol günleri görmeden söyle-
düm ben Dede Korkut, görmişçe.
İnanuñ baña Oğuz kavımı! Ol gün-
lere komagıl, benüm cânım algıl
ğâdir Tanrum!**

Beyit:

Sanıp sanıp söyleyenler iş bitürür;
Sapa sopa söyleyenler baş bitürür.

Hetüm-ile (?) kakinç-ıla söz söyle-
yenler kendü başına savaş getürür. Ke-
lecisin¹⁵ begenenler yüzine kir getürür.
Kılıçsızın kart¹⁶ kurt er kocadur. Kız

oğlanuñ yüzüsi¹⁷ kov iletür, kov getürür; iki konşu biri biri-y-ile çekişdürür, tütün eyler.

Hak Teâlâ, yavuz, yüzüsi, utanmaz avrat kazâsından, belâsından beklesün, saklasun!

Ol günleri görmeden söyledüm ben Dede Korkut, görmişçe. İnanuñ başa Oğuz kavmu derler. Ol günlere komagıl beni, cânım algıl kâdir Tañrum!

Egrice bügrice ağaç uğaç kalmaya, saban ola. Çoluk çolak kalmaya, çoban ola. Kovukça sovukça ağaç kalmaya, boyunduruğ ola. At eşek kalmaya, öküz ola. Dere depe kalmaya, tarla ola. Dana tulpu¹⁸ kalmaya, külük ola. Ulu kişi kalmaya, melik ola. Yigitler kocalar, avratlar gibi cavlakı yülük¹⁹ ola. Kimsenüñ kimse yanında ödünçden kerinçden (?) hâceti bitmeye; cebi ve kesesi delük ola. Bir kişinüñ bir kişi katında hürmeti, izzeti kalmaya. Atanuñ ananuñ oğula kıza şefkati ve merhameti olmaya. Oğul ve kız hod anları hergiz riâyet kılmaya. Ataları durur-iken oğullar söyleye; analar durur-iken kızlar buyruğ eyleye.

Ol günleri görmeden söyledüm ben Dede Korkut, görmişçe. İnanuñ başa Oğuz kavmu derler. Ol günlere komagıl; benüm cânım algıl kâdir Tañrum!²⁰

Nihayet... Bazı Korkutşinasların, Salur Kazan'ın ejderha ile dövüşeceği-ne dair bir boy olabileceği konusunda beklentileri olmuştur²¹. Böyle bir beklenti için bazı emareler yok değildi. İlk emare *Dede Korkut Kitabı*'nda Salur Kazan'ın şu soylamasında bulunmaktaydı²²:

*Yidi başlı ejderhaya yetüp vardum
Heybetinden sol gözüm yaşardı
Hey gözüm nâmerd gözüm muhânnet gözüm
Bir yılından ne var ki korhduñ didüm
Anda dañı erem bigem diyü öginmedüm*
(Ergin 1989: 237).

İkinci emare *Şecere-i Terâkime*'deki ünlü şiirin şu dörtlüğünde görülyordu:

*Kök asmândın inip keldi tinin yılan
Her âdemni yutar irdi körgeñ zamân
Salur Kazan başın kesti bermey amân
Alplar Bigler kören bar mu Kazan kibi?*
(Kargı Ölmez 1996: 209).

Aslında *Şecere-i Terâkime*'deki bu şiir bütünüyle, Günbed nüshasının aşağıdaki soylamasıyla karşılaştırılmaya değer:

*Buruldu-ısa²³ saraldum-ısa
Göğ yüzinde bulut oldum.
Alçak ava yerlere çiskin²⁴ oldum,
Uca dağlar başına duman olan Kazan-ıdum.*

*Yeddi başlı yer evreni olubanı
Kuyruk çaldum, dağ dolandum,
Ağu saçdum, yer boyadum,
Nefes çeküb son sömüren Kazan-ıdum.*

*Ağalarum götürmişdüm²⁵,
Ala Çakun, Çolpa Dağınun dibine
Gêtmişdüm; buyurmuşdum:*

*Ala sâyeban çatılmışdı,
Lâli çakur²⁶ süzülmişdi,
Körpe kuzu çevrülmişdi,
Ağalarumla içir-ıdum.*

*Kayadan bir kara daş ayrıldı geldi,
Sağdaki beğler sağa kaçdı,
Soldaki beğler sola kaçdı.*

*Sağ elümden sol elüme
Piyâleni²⁷ tepretmedüm;
Karılarumı²⁸ karşı verüb
Kara daşı sahlayan Kazan-ıdum.*

Şecere-i Terâkime'den:

*Kazgurt Tagdın üñür taşnı yugarlatdı,
Salur Kazan utru barıp karbap tutdı;
İt Beçene körüp anı esi kitdi,
Alplar begler, kören bar mu Kazan kibi?*

*Kazgurt Dağ'dan oyuk taşı yuvarlattı,
Salur Kazan karşı varıp kavrayıp tuttu;
İt Beçene görüp onu, aklı gitti,
Alplar beğler, gören var mı Kazan gibi?*

Günbed nüshasından devam:

*Ala Demür kâfir hândan gelen
Altı değül altmış batman kazan-ıdı.
İç Oğuzun, Dış Oğuzun ağaları
Boş yerinden götürebilmezdi²⁹.*

*İçine lâli çakır doldurdum,
Ak dalımın üstine hûb götürdüm³⁰,
Kara kazanı boşadubanı yere koydum,
Adum Delü Dönmez iken
Ad kazanan Kazan-ıdum.*

Şecere-i Terâkime'den:

*Bir kazanga kırk bir atnı etin saldı,
Ol kazanı sol eligi birlen aldı,
Sağ eligi birlen ilge üleştiirdi,
Alplar begler, kören bar mu Kazan kibi?*

*Bir kazana kırk bir atın etini saldı,
O kazanı sol eli ile aldı,
Sağ eli ile halka üleştiirdi,
Alplar beğler, gören var mı Kazan gibi?*

Günbed nüshasından devam:

*Ala Demür kâfir hândan
Gelmişdi ol kâfirün sarı yayı;
On altı teke boynuzından
Kurulmuş-ıdı katı yayı.*

*İç Oğuzun beğleri,
Dış Oğuzun ağaları
Tepredibilmezdi keväreni (?).*

*Ağ bilekde, gen dalda³¹
Yumşadub çekdüm;
Pâdişahdan vekilluğu
Alan Kazan-ıdum.*

*Ala Demür kâfir hândan
Gelmişdi yeddi dutum
Polad şiş ucı elmasdan.*

*Ağ dabanum-ıla
Kara yere perçin êtdüm;
Pâdişah kızı boyı uzun
Borla Hâtunu cüldü kapan³² Kazan-ıdum³³.*

Bu benzerliklerden sonra Salur Kazan'ın dağdan yuvarlanan kayayı eliyle durdurduğunu, koca bir kazanı eliyle kaldırdığını anlatan boylarla da bir gün karşılaşabileceğimizi düşünmek mümkündür.

Efsane ve destanlarda olay ve şahısların birbirlerine aktarılması sıkça görülen olgulardandır. Aktarma sırasında birçok değişiklikler, eklemeler ve çıkarmalar olabilir. Aynı kahramanlara farklı olaylar yüklenebilir veya aynı olaylar farklı kahramanlara bağlanabilir. Günbed nüshasında bulunan Salur Kazan'ın ejderhayı öldürmesi boyu için de böyle bir olgu söz konusudur.

Reşideddin Oğuznamesindeki Kori Han gözlerine mil çekilerek bir ejderha ile mücadeleye gönderilir. Yoldaşı da Sarı Kulbaş'tır (Togan 1972: 64-67). Buradaki olaylar ve asıl kahramanın adı tamamen farklı olmakla birlikte ejderha motifi ile yardımcı kahraman, Günbed nüshasındaki boy ile benzerdir. Buradaki yardımcı kahramanın adı Sarı Kulbaş'tır. Sarı Kulbaş, Kori Han'ın antlığı ve ona bağlı bir kumandandır. Günbed nüshasında Salur Kazan'ın yardımcısı ise Lele Kılbaş'tır. Sarı Kulbaş da Lele Kılbaş

da kahramanın ejderhaya gittiğini sonradan öğrenip yardıma giderler³⁴.

Bir benzerlik de gözlerle ilgilidir. Kori Han, gözlerine mil çekilip kör edilerek ejderha ile mücadeleye gönderilir. Kazan'ın gözleri ise ejderhayı görünce kanlanır:

“Ejdehânun heybetinden Kazanın bir gözi bulaşdı, kana döndi. Kazan öz gözine acıklandı: Mere sen menüm nâmerd gözüm! Kara polad sav kılıcun yalmanından korhalmazdun. Suhar oklar peykânından uşanmazdun. On altı batman kâfir gürzi tepemden değdi, pörtlemedün. Ejdehâ dedükleri bir yilandır, anda ne var ki bulaşursan, ölezürsen? Senün kim nâmerd göz me-nüm kimi merd igidde neyle?”

Burada Salur Kazan'ın *Dede Korkut Kitabı*'ndaki soylamasını tekrar hatırlayalım:

*Yidi başı ejderhaya yetüp vardum
Heybetinden sol gözüm yaşardı
Hey gözüm nâmerd gözüm muhannet gözüm
Bir yilandan ne var ki korhduñ didüm*
(Ergin 1989: 237).

Çeşitli Oğuznamelerde adı geçen kahramanlar, onların yaptıkları ve onlar için söylenen sıfatlamalar karşılaştırılıp o kahramanlar hakkındaki hikâyelerin eksiklikleri tamamlanabilir. Günbed nüshası da bu bakımdan önemli bir metindir.

Günbed nüshasının dili Güney Azerbaycan Türkçesidir, özellikle Tebriz ağzıdır. Daha önceki metin ve rivayetlere dayanan yeni bir metnin dilinin dönem ve coğrafyası hakkında hüküm verilirken eski kelimelerden hareket edilmez. Çünkü böyle metinlerde arkaik kelimeler daima buluna-

bilir. Arkaik kelimeler, yeni metnin dayandığı eski yazmanın dönem ve coğrafyası hakkında fikir verir.

Metnin dönem ve coğrafyası hakkında hüküm vermek için kelimelerden çok o metnin fonetik ve morfolojik özelliklerine bakılır. Asıl belirleyici unsurlar bunlardır. Arap harfli Türkçe metinlerde fonetik özellikler açıkça görülemediği için belirleyici olmada morfolojik özellikler öne çıkar. Bununla birlikte metnin bazı imla özellikleri, bilhassa yanlış yazılışlar dönemi ve coğrafyayı yansıtabilir.

Yukarıdaki teorik bilgilere dayanarak Günbed nüshasının dönem ve coğrafyasını belirleyebiliriz.

Metnin Azerbaycan sahasına ait olduğunu gösteren başlıca morfolojik ve fonetik özellikler şunlardır:

1. Teklik birinci şahıs emir ekinin *-(y)Im* olması: *kesim* (1a-14), *avlayım* (27a-1), *gétmiyim* (27a-1), *gédim* (30b-2)³⁵.

2. Ünlü ile biten isimlerde yüklem hâli ekinin *+nI* olması: *ejdehâni* (27a-13, 27b-4), *piyâleni* (19b-11).

3. İkinci ünsüzü geniz sesi olan kelimelerdeki *b->m-*: *men* (20b-8, 21a-4 ...), *mana* (27b-6, 30b-1 ...), *min* (24b-11, 24b-12, 24b-13 ...), *min-* (1a-3, 1a-7, 14a-11), *minil-* (15a-1). Teklik birinci şahıs zamiriyle ilgili olarak bütün metinde sadece bir *b-'li* örnek vardır: *bana* (1a-14). Üç yerde geçen *beñze-* fiili ise hep *b-'lidir*: (15a-13, 23b9, 23b-11).

4. Söz başında *y* düşmesi: *ıldırım* (4a-1, 5b-6, 5b-9), *igid* (2b-13, 10b-11, 15a-4...), *iğirmi* (21b-8, 24b-13), *ilhi* (4b-6, 8a-7), *uca* (4a-12, 19b-2), *ucal-* (5b-10, 6a-10), *üz* (1a-9). Ön sesi düşmüş *üz* birkaç kez geçer, buna karşılık

yüz biçimi çok daha fazladır. Ayrıca *yıl, yılan, yulduz, yürek* kelimelerinde de *y-* düşmemiştir.

5. Şu kelimelerde *t*'nin korunmuş olması: *tik-* (18a-9, 26a-11), *tikil-* (11b-8), *toğun-* (4a-8, 14b-13), *tök-* (3b-1, 29a-7), *tökül-* (25b-8).

6. Şu kelimelerdeki *t->d-*: *daban* (5a-7, 24a-13), *dadlu* (6a-4), *dan* (17b-9, 24a-9), *dart-* (3b-4, 15a-3), *daş* (4b-12, 19b-9), *daş-* (7b-4, 27a-14), *dovşan* (8b-7), *dut-* (1b-9, 4b-13, 8a-8), *duz* (2b-13).

7. Şu kelimelerdeki *b->p-*: *pıçak* (1b-2), *pozğun* (3a-2), *pozul-* (22b-1).

8. Söz ortası ve sonunda *ķ>h*: *arğa* (2b-11, 6a-10), *bağ-* (14a-8, 27b-2), *ylğ-* (8b-10, 10a-3), *yoğ* (1a-13). *Yok* sözü bir kez *h* ile, diğer yerlerde *kaf* ile yazılmıştır.

9. *Kimi* kelimesinin *m*'li olması: (1b-12, 7a-1, 12a-11...). Kelimenin *kimi* biçiminin birçok kez geçmesine karşılık *kibi* biçimi sadece iki kez geçer: 20b-8, 21a-4.

10. Yedi sözündeki ikizleşme (*yèddi*): 5b-7, 19b-3, 29b-5. Birçok kez geçen *yèddi* sözündeki ikizleşme metinde dal üzerine şedde konularak gösterilmiştir (Şedde bulunmayan örnekler nadirdir.)

Yukarıdaki maddelerin Azerbaycan sahasına ait özellikler olduğunu kesin olarak tespit etmek için Oğuz grubunun diğer iki yazı diliyle, Türkmençe ve Türkiye Türkçesiyle karşılaştırmak gerekir. Çünkü bu özelliklerin bazıları bu yazı dillerinde de bulunabilir.

Ünlüyle biten isimlerde yüklenme hâli eki Türkmençede de *+nI*'dir (Kara 2007: 257). İkinci ünsüzü geniz sesi olan sözlerdeki *b-*, Türkmençede de *m-*

olmuştur; fakat *bin* ve *bin-* kelimeleri Türkmençede *mün* ve *mün-* biçimindedir (Tekin vd. 1995: 466-467). Metinde *y-*'siz olan kelimeler *-uca-* dışında Türkmençede *y-*'lidir: *yıldırım, yigirmi, yigit, yulku* (Tekin vd. 1995: 699-701). Metinde *t-*'li ve *d-*'li olarak geçen yukarıdaki kelimelerin *-tovşan* ve *tut-* dışında- tamamı Türkmençede *d-*'lidir (Tekin vd. 1995). *Pıçak* sözü Türkmençede de *p* ile, fakat *pozul-* fiili *b-* ile *bozul-*'dur. Söz ortası ve sonunda *h* sesi bulunduran kelimeler Türkmençede *k*'lidir: *arka, bak-, yık-, yok* (Tekin vd. 1995). *Kimi* kelimesi de Türkmençede *kimin* biçimindedir (Tekin vd. 1995: 410). Azerbaycan Türkçesindeki *yèddi* sözü de Türkmençede *yedi* biçimindedir (Tekin vd. 1995: 686). Teklik birinci şahıs eki ise Türkmençede *-AyIn*'dir (Kara 2007: 274).

Görüldüğü üzere, tamamı Azerbaycan Türkçesine ait olan bu özelliklerden sadece birkaçı Türkmençede de bulunmaktadır. İkisi de Oğuz grubundan olan bu lehçelerde benzer özelliklerin bulunması tabiidir. Metnin grubunu ve sahasını belirlemek için yukarıdaki özelliklerin tamamını göz önünde bulundurmamak gerekir. On maddenin tamamı da bugünkü Azerbaycan Türkçesiyle aynı olduğuna göre metin Azerbaycan sahasına aittir, Türkmen grubuna ait olamaz.

Yukarıdaki on maddede gösterilen özellikler Türkiye Türkçesinde de yoktur. O hâlde metin Türkiye Türkçesine de ait olamaz. Esasen bu maddelerdeki özelliklerin tamamı, Azerbaycan ve Türkiye Türkçesini ayıran tipik özelliklerdir.

Söz başı *k-* / *g-* meselesini yukarıdaki maddeler içine almadım. Çün-

kü metnin imlası, yani söz başında bu sesleri taşıyan kelimelerin sadece kef ile yazılması, *k* ile *g* seslerini ayırt edici bir işaretin bulunmaması, kelimelerin *k*-li mi yoksa *g*-li mi olduğunu anlamamıza imkân vermiyor. Oysa buna benzeyen *t*- / *d*- meselesinde *t*- sesleri te harfi ile, *d*- sesleri dal harfi ile yazılmaktadır ve biz imlanın verdiği bu imkânla kelimelerin *t*-li mi yoksa *d*-li mi olduğunu anlamaktayız.

İmla imkân vermediğine göre *k*- / *g*- meselesinde nasıl davranmamız gerekir? Bence bunun cevabı açıktır. Mademki yukarıdaki on maddeyle metnin Azerbaycan sahasına ait olduğunu tespit ettik, o hâlde kef ile başlayan Türkçe kökenli kelimeleri de bugünkü Azerbaycan Türkçesine göre okumalıyız. Bugünkü Azerbaycan Türkçesinde kelime *k*- ile söyleniyorsa *k*-li, *g*- ile söyleniyorsa kelime *g*-li okunmalıdır: *kêç*-, *köç*-, *kölge*, *könül*, *köks* “göğüs”, köksli “göğüslü”; fakat *gel*-, *gên*, “geniş”, *gör*-, *görk* “gösteriş, güzel”. Metinde beş kez geçen *köks* / *köksli* kelimelerinde ikinci kef harfinden sonra vav yazılmamıştır; kelime bugünkü Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi *köks* okunmalıdır.

Metinde özel bir yazılış olduğu için *n* / *ŋ* meselesini ayrıca ele alıyorum. Bilindiği gibi bugünkü Azerbaycan Türkçesinde *ŋ* yoktur; *ŋ*’lerin tamamı *n* olmuştur. Bence bu özellik Günbed nüshasında da vardır. Tam 19 kez geçen *min* kelimesi daima nun ile yazılmıştır. Metinde *min*- fiili altı kez, *minil*- fiili bir kez geçiyor; hepsi de nun ile yazılmış. Metinde birkaç kez geçen *son* kelimesi de nun’la yazılmıştır. Bu kelimelerin nun ile yazılmış olması müstensih’in döneminde *ŋ*>*n* değişme-

sinin artık gerçekleşmiş bulunduğunu gösterir. Buna karşılık *benze*-, *deniz*, *gên*, *könül*, *mana*, *ona*, *sonra* gibi kelimelerin ve ilgi hâli ekinin nun-kef ile yazılması, eski imlanın devamından ibarettir³⁶; müstensih, muhtemelen elindeki yazmanın etkisinde kalarak bu kelimeleri nun-kef ile yazmıştır.

Günbed metninin en tipik imla özelliklerinden biri, Türkçenin hiçbir devir ve sahasında *ŋ* olmamış *n*’lerin de nun-kef ile yazılmasıdır: *içün*³⁷, *iken*, çıkma hâli eki +*dAn*, emir eki -*sUn*³⁸, sıfat fiil eki -*An*, pekiştirme eki -*GıAn*. Bu, Azmun’un da dediği gibi “müstensih hatası”dır (Azmun 2019: 16). Aslında bu bir “aşırı düzeltim” (hypercorrection)³⁹, doğru sanarak düzeltme örneğidir. Müstensih kendi dilinde diş *n*’sine dönmüş olan damak *n*’sinin hâlâ nun-kef ile yazıldığını görünce “Demek ki diş *n*’si nun-kef ile yazılıyor.” diye düşünerek diş *n*’lerini nun-kef ile yazmıştır⁴⁰.

Yukarıda belirttiğim aşırı düzeltim örnekleri de metnin, Azerbaycan coğrafyasında ve son dönemde istinsah edildiğini göstermektedir. Çünkü aşırı düzeltimin ortaya çıkabilmesi için eski metinlerde nun-kef ile yazılan *ŋ* sesinin *n*’ye dönmüş olması gerekir; *ŋ*>*n* değişmesi de son dönem Azerbaycan Türkçesi özelliğidir.

Benzer bir aşırı düzeltim de *k* / *ğ* meselesinde yapılmıştır. Son dönem Azerbaycan Türkçesinde -*ğ*-ya dönmüş bulunan -*k*- sesi metinde çoğunlukla kaf ile yazılmıştır: *uçmağın* (1a-7), *yaprakcuğı* (3a-7), *ağac* (4b-11), *kaynağının* “pençesinin” (9b-12), *tunçuğının* “gagasının” (9b-13), *ağır* (14a-14), *yanağından* (22b-5). İki ünlü arasında gayın ile yazılmış kelimeler

de vardır, fakat fazla değildir: *adaduğı* (1b-7), *oğuduğın* (1b-8), *ağac* (5a-13), *ağır* (10-2).

Yusuf Azmun ile Shahgoli vd. gayın yerine kaf yazılmasını Farsçaya bağlamışlardır: “Bu metinde gayn ile yazılması gereken sesler *ķāf* ile gösteriliyor. Bu da kitabın İran’da yazıldığını gösterir. Zira İran Farsçasında /ķ/ sesi yoktur.” (Azmun 2019: 13), “Birçok örnekte sözcük ortasındaki gayn harfi yerine kaf karfi kullanılmıştır. Bu, bir ses olayı olmaktan çok bir imla tasarrufu olmalıdır ve büyük olasılıkla Farsçada kaf ve gayn harflerinin aynı ses değerlerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.” (Shahgoli vd. 2019: 166)⁴¹. Bu görüş doğru olabilir çünkü *sağ*, *tuğ* gibi iki ünlü arasında olmayan kelimeler de kaf ile yazılmıştır: *sağ* (5a-5, 25b-2), *tuğ* (26a-13). Metinde aynı imlanın *z*, *l*, *y* gibi sızıcı ve akıcı seslerden sonra gelen ve bugün Azerbaycan Türkçesinde *đ*’ya dönmüş bulunan *đ* sesleri için uygulanmış olması da bu görüşü desteklemektedir: *pozđunu* (3a-2), *yalđuzluk* (3a-3), *ayđır* (4b-7).

Yusuf Azmun “... bu metnin söz varlığı arasında, Türkmencede çok sık kullanılan sözlerin bulunduğu da dikkati çekiyor.” diyerek şu örnekleri veriyor: *ılđar* “hücum”, *doğul-* “dünyaya gelmek”, *ırđa-* “hareket etmek, kıvıldamak”, *ķaba ķaz* “yaban kazı”, *satan* “bacak, bacak arası genişliği”, *yortmak / yörtmek* “koşmak”, *şunķar* “laçın”, *tumķuķ / tumşuķ* “ibik, gaga”, *tula* “köpek”, *büdre-* “tökezlemek”, *böğüs-* “delmek”, *yalanaç* “çıplak”, *sayra-* “ötmek”, *teñ tuş > deñ-duş* “akran, ahbap” (2019: 16).

Yukarıdaki kelimelerden *böđüs-*,

deñ-duş, *satan*, *sayra-* dışındakiler, aynı anlamlarda Azerbaycan Türkçesinde de vardır⁴². Bazılarında küçük fonetik farklar bulunmaktadır: *ılđar*, *ılđa-*, *guba gaz*, *yalanaç*.

Azmun’un *böğüjsmak* okuduğu kelimeyi Ekici ile Shahgoli vd. *bükse-* *mak* okumuşlardır. *Be*, *vay*, *kef*, *sin* ile yazılan kelime her iki okuyuşa da müsaittir. Azmun kelimeye Türkmencedeki “delmek” anlamından hareketle “(yol) delmek, katetmek” anlamını vermiştir (2019: 78). Ekicinin verdiği anlam “(yol) daraltmak”tır (2019: 181). Shahgoli vd. *bükse-* ile *bük-* arasında bağlantı kurarak “yarmak, yolu tayyetmek, aşmak, katetmek” anlamını tercih etmişlerdir (2019: 236). *Bük-* fiiline “yolu tayyeylemek” anlamı 3a/13’ün haşiyesinde doğrudan doğruya müstensih tarafından verilmiştir.

Azmun’un Türkmence olarak gösterdiği *deñ-duş* “akran, ahbap” metinde ikileme olarak geçmemektedir. Kitabının sonundaki sözlükçede *deñ* kelimesine “dek, kadar”, *tüş olmak* fiiline “rastlamak, karşılaşmak, uğramak” anlamı verilmiştir. Nun-kef ile yazıldığı için üç kitapta da *deñ* okunan kelime aslında *den* okunmalıdır. Anadolu ağızlarında “(+A) kadar” anlamında (+A) *dAn* vardır. Faruk Yıldırım, özellikle Orta Anadolu’da yaygın olan +*AdAn* ekinin örneklerini göstermiştir. Arpaçay’dan derlenen *ona tan* “o zamana kadar” örneği ise ekin Güney Azerbaycan’da olabileceğini de gösterir. Yıldırım aynı ekin Birgivi’de (Deny’den naklen) ve Horasan Türkçesinde (Yong-Song Li’den naklen) bulunduğunu da belirtir (2009: 195)⁴³.

Azmun’un Türkmence *satan* ile açıkladığı kelime, metinde (*ğen*) *sa-*

tanlı olarak iki kez geçmektedir (9a-1, 11a-9). Azmun bunlara, *satın* kelimesinin Türkmencedeki “bacak arası genişliği” anlamından hareketle “uy-lukları geniş olan, geniş butlu” anlamını vermiştir. Shangoli vd.de *satınlı*, “kalçalı, kalçası olan” anlamıyla karşılanmıştır. Ekici’de *satın*’ın anlamı “uyluk” olarak verilmiştir. Burhân-ı Kâti’da da *satın* “atın iki ayağı arası” anlamındadır (TS: 3325). Metinde attan bahsedildiğine göre Burhan’da verilen anlam buraya uygun düşmektedir. Azmun’dan kelimenin Türkmencede de var olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.

“Ötmek” anlamındaki *sayra*- ise zaten *Dede Korkut Kitabı*’nda bulunmaktadır. *Satın* ve *sayra*- Tarama Sözlüğü’nde olduğuna göre onların da Günbed nüshasında geçmesi tabiidir. Daha önce ifade ettiğim gibi metinlerin dönem ve coğrafyası hakkında hüküm verilirken eski kelimelerden hareket edilmez. Bu tür kelimelerin diğer Türk lehçelerinde, özellikle aynı gruba giren Türk lehçelerinde ortak olması tabiidir.

Günbed nüshası yayımlanmadan önce yazdığım makalede yeni nüshadaki hangi dil özelliklerinin bugünkü Azerbaycan Türkçesinde bulunduğunu, bunlardan hangilerinin Dede Korkut Kitabı’nın Dresden ve Vatikan nüshalarında bulunmadığını göstermiş ve onlara dayanarak Günbed yazmasının Dresden ve Vatikan yazmalarından daha sonra yazılmış olması gerektiği maddeler hâlinde belirtilmişti (Ercilasun 2019: 10-11). Maddelerden birkaçı Güney Azerbaycan

Türkçesine ait özelliklerdi. Bunları tekrar ele alıyorum.

1. *Tut-* fiili Kuzey Azerbaycan Türkçesinde *t*-li, Güney’de ise *d*-lidir (Gedikli 1990: 337).

2. Kuzey Azerbaycan ölçünlü Türkçesinde *b*-li olan *bıçak* kelimesi Güney Azerbaycan ağızlarında *p*- ile *piçag*’dır (Gedikli 1990: 372).

3. Kuzey ve Güney Azerbaycan’da *-ginen* / *-ginan* emir pekiştiricisi bulunmakla birlikte *-gilen* biçimi Şehriyar’da, yani Güney’de görülür.

4. Metni Güney Azerbaycan’a bağlayan en önemli özellik *-mak* ve *-duğı* eklerinin uyum dışı olmasıdır: *görmak* (1b-4), *eksilmak* (5a-6), *tükenmak* (5b-2), *étmak* (16a-5), *döğüşmak* (27b-1), *gelduğı* (5b-5), *gezdürduğı* (6b-12). Özellikle *-duğı* ekinin uyumlu örnekleri daha çok ise de uyumsuz eklerin varlığı, metni Güney Azerbaycan Türkçesine bağlamak için yeterlidir. Muharrem Ergin, Şehriyar’da geçen *gedağ* ve *gelduğ* kelimelerini açıklarken “kalınlaştırma” özelliğinin Tebriz ağzına ait olduğunu belirtir (Ergin 1971: 159, 180).

Aslında bazı ekleri kalınlaştırma eğilimi 15. yüzyılın ikinci yarısında Tebriz’de yaşamış olan Akkoyunlu emiri Hidayetullah Beğ’e dek gider: *görmağ*, *ğullığ* (Korkmaz 1995: 523-524). Coğrafya olarak da Azerbaycan ağızlarının uzantısı sayabileceğimiz Yukarı Aras ağızlarına dek uzanır: *gelduğ*, *gelağ*, *gözelliğ* (Gemalmaz 1978: 23).

Üç Yayının Değerlendirilmesi

Üç yayında da metnin tıpkıbasımının yer alması son derece isabetli olmuştur. Ekici yayınında tıpkıbasım sayfalarıyla transkripsiyonun karşı-

lıklı sayfalarda bulunması metni takip etmeyi kolaylaştırmaktadır. Azmun ve Ekici'de metnin ilk sayfasından son sayfasına kadar olan bölümü tıpkıbasım olarak verilmiştir. Çünkü Veli Muhammed Hoca tarafından bilgisayarlarına gönderilen yazma bundan ibarettir. Shahgoli vd.de ise ön kapak ve arka kapak ile bunların iç yüzlerinin de tıpkıbasımı vardır. Anlaşıldığına göre eserin kendisini görüp fotoğraflamışlardır.

Shahgoli vd. ilk sayfaya 1a, Ekici 1b numarasını vermiştir. Doğrusu 1a olmalıdır. Sonunda çoban (rabıta, redade) bulunan sayfalar daima b yüzüdür. a yüzü için çobana ihtiyaç duyulmaz, çünkü b (arka) yüzü zaten aynı yapraktır ve karışması ihtimali yoktur. b yüzünün sonunda çoban olarak diğer yaprağın ilk kelimesi yazılır. Yusuf Azmun ise a, b yüzlerini belirtmeden sayfalara numara vermiştir. Daha az kullanılmakla birlikte bu da doğrudur.

Yusuf Azmun ve Metin Ekici metni bugünkü Türkiye Türkçesine de aktarmışlardır. Shahgoli vd. ise aktarma yapmamıştır. Shahgoli vd.de ayrıntılı bir gramer incelemesi, diplomatik (bilgisayarla yazılmış Arap harfli) metin ve tam bir gramatikal dizin vardır. Bu bölümler diğerlerinde yoktur. Azmun girişte kısaca gramer özelliklerinden bahsetmiş, eserin sonunda da bir "sözlükçe" vermiştir. Sözlükçede madde başı olarak "metnin söz varlığı açısından belirleyici özelliğini yansıtacak arkaik öğeler, Türkmenceye özgü sözler, Azerbaycan Türkçesinin söz varlığında da yer alan Eski Anadolu Türkçesi ve Anadolu ağızlarında geçen sözler" alınmış (Azmun 2019: 10), keli-

melerin metinde geçtiği yerler de gösterilmiştir. Ekici'de ise sözlük ve dizin ayrı ayrı verilmiştir, ancak dizin tam bir gramatikal dizin değildir. Ekici metnin gramer özelliklerine hiç temas etmemiş, girişte eseri daha çok halk edebiyatı açısından değerlendirmiştir.

Metnin transkripsiyonlanmasında üç yayında önemli farklar vardır. Yayınlardaki transkripsiyonları değerlendirmeden önce transkripsiyon kavramı üzerinde durmak istiyorum.

David Crystal'ın sözlüğünde "transcription" terimi "a method of writing down speech sounds in a systematic and consistent way"⁴⁴ olarak tanımlanır (2008: 490). Zeynep Korkmaz'ın *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde kavram "çevri-yazı" terimiyle verilmiş ve şöyle tanımlanmıştır: "Bir kelimeyi, bir yazılı metni veya bir konuşmayı, onların telaffuzdaki ses değerlerini dikkate alan özel alfabe işaretleri kullanarak yazıya geçirme." *Türkçe Sözlük*'teki tanım da şöyledir: "Bir yazıyı bütün ses inceliklerini belirterek başka bir alfabeye çevirme yolu, yazı çevirimi."

Tanımlardan açıkça anlaşılacağı üzere transkripsiyon, harflerin değil seslerin verilmesidir; harflerin verilmesi transliterasyondur. Dolayısıyla Türkiye'de bugüne dek yapılan tarihî metin yayınlarında daha çok transliterasyon uygulanmaktadır. Transkripsiyon denilerek Arap harflerinin Arap dilindeki ses karşılıklarını göstermek doğru değildir. Böyle yapmak, Türkçenin tarihî metinleri transkripsiyonlanırken ayın, hemze göstermek, zel, dat gibi harfler için özel işaretler kullanmak; tarihî dönemlerde yaşayan Türklerin, Arapçadan alınmış kelimeleri Araplar gibi telaffuz ettiğini kabul

etmek demektir. Ayın çatlatmak, bir kelimedeki dat'ları avurt sesi olarak çıkarmak, içinde se ve zel bulunan kelimeleri dış arası (peltek) sesle söylemek gibi. Türkler ayın çatlatmıyordu; se ve zel'leri peltek söylemiyordu; ortasında elif, vav, ye bulunan Arapça veya Farsça kökenli kelimelerdeki kapalı heceleri uzun telaffuz etmiyordu. Tarihî dönemlerde de bugün de –Türkçeyi güzel kullanmayan bazı hocalar dışında– Türkler Arapça ve Farsça ya mahsus sesleri çıkarmıyorlar(dı). Ayın ve hemze'nin yol açtığı bazı fonetik olaylar bugün olduğu gibi elbette tarihî dönemlerde de vardı ve kelimeler bu fonetik olayların sonuçlarına göre telaffuz ediliyordu. Hece sonundaki ayın ve hemzenin eriyerek uzunluğa yol açması gibi: *māmur*, *mēmur*. Veya hece başındaki ayın ve hemzenin Türkçeye aykırı hece bölünmesine yol açması gibi: *mes'ut*, *hey'et...*⁴⁵

Dede Korkut'un Günbed nüshasını yayımlayanlar da Türkiye'deki geleneğe uymuşlardır. Yaygın olarak kullanılan bir geleneğe uydukları için onları eleştirmiyorum. Ben bu yaygın geleneğini eleştiriyorum ve kendi yayımlarımda -yukarıda da metinden alınmış parçalarda görüldüğü gibi- ayın ve hemze işareti kullanmıyorum, se, ha, zel, sat, dat, tı, zı, kaf⁴⁶ için harflerin altına veya üstüne işaretler koymuyorum. Damak n'si (ŋ) ve h seslerinin bulunduğunu düşündüğüm dönemler için elbette bu sesleri özel işaretlerle gösteriyorum. Bu yolla metnin yazıldığı dönem ve coğrafyadaki Türklerin telaffuzlarını göstermeye çalışıyorum. Tabii ki transkripsiyon bir yo-

rumdur ve bu yorum, metnin tarihi ve coğrafyası göz önünde bulundurularak yapılır.

Günbed nüshasını yayımlayanlar da metni geleneğe uyarak transkripsiyonlamışlardır. Ancak iki konuda yayınları eleştiriyorum.

1) İçün, iken gibi kelimelerdeki ve +*dAn*, -*An* gibi eklerdeki nun-kef yazılışlarını ñ / ng (üstü dalgalı) okudukları için. Bu kelime ve ekler Türkçenin hiçbir döneminde ŋ olarak telaffuz edilmemiştir. Yusuf Azmun bu yazılışları “müstensih hatası” kabul ettiği için dikkate almamış ve söz konusu kelimelerle ekleri *n* ile okumuştur. Bence doğrusu da budur.

2) Kaf harfiyle yazıldığı için *sağ*, *tuğ*, *ağac*, *ağır* vb. kelimeleri, -*duğı* ekini, *yalğuz*, *ayğır* vb. kelimeleri *ğ* ile okumalarını da eleştiriyorum. *Sağ*, *tuğ*, *ağac*, *ağır* Türkçenin hiçbir döneminde *sak*, *tuk*, *akac*, *akır* olmamıştır. -*duğı* eki Batı Türk yazı dilinde (Azerbaycan ve Osmanlı Türkçelerinde) -*duki* olarak telaffuz edilmemiştir. *Yalğuz*, *ayğır*, *pozğun* kelimeleri de Batı Türk yazı dillerinde *ğ* lı söylenmemiştir. Son üç kelime bugünkü Azerbaycan Türkçesinde *ğ* iledir ve bu metinde de öyle okunmalıydı. Azmun ve Shahgoli vd. gayın sesi için kaf yazılışının Farsçaya özgü olduğunu belirttikleri hâlde imlaya uymak mecburiyetini hissetmişlerdir. Azmun söz konusu imlanın “muhtemelen”, “Farsçada *ğāf* sesinin *ğayn* gibi telâffuz edilmesiyle ilgili” bulunduğunu belirtmiştir. Fakat yine de “*Ğāf* seslerini değiştirmedim. Çünkü /*ğ*/ sesi Eski Türkçede yaygın olarak kullanılıyor.” demiştir (Azmun 2019: 9-10). Metnin Eski Türkçeye göre değil geç dönem

Azerbaycan Türkçesine göre okunması gerektiği aşıkârdır.

Yazmanın 24b sayfasından itibaren tespit ettiğim üç yayındaki farklı okuyuşlarla ilgili bazı örnekler şunlardır:

Azmun: *Kaysar Salur iyesi*, Ekici: *Kaysar Salur ayası*, Shahgoli vd.: *Kırsar Salur iyesi*.

Azmun, Shahgoli vd.: *Salur yégi*; Ekici: *Salur igi*.

Azmun, Ekici: *Eymür*; Shahgoli vd.: *Eymür*.

Azmun: *akalarum-ilen*; Ekici: *akalarum-ileñ*; Shahgoli vd.: *akalarum-lang* (üstü dalgalı).

Azmun, Ekici: *gétmişdüm*; Shahgoli vd.: *gétmiş-idüm*.

Azmun, Shahgoli vd.: çapar; Ekici: çâpâr.

Azmun, Ekici: *içersin ... üstüne* (Ekici: *üstiñe*); Shahgoli vd.: *içer-seng... üstünge*⁴⁷.

Azmun: *imrendüm*; Ekici: *eymenmedüm*; Shahgoli vd.: *imrenmedüm*.

Azmun, Shahgoli vd.: *kımzanmadum*; Ekici: *kıymazanmadum*.

Azmun, Ekici: *arhalukca kaydum*; Shahgoli vd.: *arhalukcak-ıdum*.

Azmun, Shahgoli vd.: *kıldum namâz-ı Muhammedi*; Ekici: *kıldum namâz; Muhammedi (yaradañ)*.

Azmun: *öñümde*; Ekici, Shahgoli vd.: *ögümde*.

Azmun, Ekici: *Adabasa yerinde*; Shahgoli vd.: *ada basa yeriyende*.

Azmun: *omrılan*; Ekici, Shahgoli vd. *omrılañ / omrılanğ*.

Azmun: *kavrub yiyen*; Ekici, Shahgoli vd.: *kavurub yeyeñ / yeyeng*.

Azmun, Ekici: çaya girse çalımlı; Shahgoli vd.: çapa girse çalımlı.

Azmun: *ik yaylı*; Ekici, Shahgoli vd.: *ig yaylı*.

Azmun, Ekici: *Kara Göne*; Shahgoli vd.: *Kara Güne*.

Azmun: *Bayındıruñ*; Ekici, Shahgoli vd.: *Bayındırdan*.

Azmun: *Alay han-ilen Bulay hanı devre basan*; Shahgoli vd.: *Alay Hanılang Bulay Hanı devre basang*; Ekici: *Alay Hanlınuñ Bolay Hanı devre basañ*.

Ekici, Shahgoli vd.: *Kaplantu Gedigi*; Azmun: *Kaplantofn] Gediki*.

Birkaç önemli hataya da temas etmek iyi olacaktır.

Azmun ile Shahgoli vd. 1b-1,2'deki *pıçak* kelimelerini *bıçak* okumuşlardır. Ekici ise *pıçak*. Kelime metinde *p* ile (üç noktalı) yazıldığına, Güney Azerbaycan ağızlarında da *pıçak* biçimi bulunduğuna göre bence Ekici'nin okuyuşu doğrudur.

Yazma 1b'de *gerek zekî* kelimeleri istinsah hatası olarak takdim tehir ile yazılmıştır. Müstensihin, kelimelerin üzerine *hı* ve *mim* koyarak *zekî*'nin önce, *gerek*'in sonra gelmesi gerektiğini belirtmesine rağmen Azmun ve Ekici kelimelerin yerlerini düzeltmemişlerdir. Shahgoli vd. ise gerekli düzeltmeyi yapmışlardır. Aslında iç kafiye de *zekî* sözünün öne alınmasını gerektirir.

2a-13,14'teki *ulalduka, böyüldüka* kelimelerini Ekici'nin *ulalduğica, büyüldüğüce* okuması doğru olmamıştır. Yazıda gayın'dan sonra *ı/i* olduğuna dair bir harf veya hareke yoktur.

Ekici yayınında, 2b-13'teki *aşuñ düzi* okunuşu da kabul edilemez; diğer

yayınlarda olduğu gibi ikinci kelime *duzu* “tuzu” olmalıdır.

4a-9’da “gaga” anlamında geçen kelime Ekici tarafından *tomçuk* okunmuştur, *tumçuk* olmalıdır. Ekici’nin *dutubeni* (4a-13), *bağlayubeñ* (6b-11) vb. örneklerde uyuma aykırı okuduğu zarf-fiil ekleri de uyumlu okunmalıdır.

Méşe Azerbaycan Türkçesinde “orman”, ince *k* ile *kol* “çalı” demektir. 3a-10’da geçen *gür méşenün kôllarında aslan enrür* ibaresi, “gür ormanın çalılarında aslan kükrer” olarak bugünkü Türkçeye aktarılmalıdır. İbare, Azmun tarafından “gür meşenin [olduğu yerin] çalılıklarında arslan kükrer” olarak aktarılmıştır (Azmun 2019: 69). Ekici ise *kôl* kelimesini *göl* okuduğu için ibareyi “gür ormanlık göllerde arslan kükrer” biçiminde aktarmıştır (Ekici 2019: 160). Shahgoli vd.de aktarma yoktur. Ancak dizinde *méşe* kelimesine “orman, ormanlık yer”, *kol* kelimesine “çalı” anlamını vermişlerdir.

5a-12, 13, 14’te çetin bir ibare var. Ben şöyle okuyorum:

Hami sarp denizlerün kuymuncısı Muhit Denizi, sarı ala uşak baluğun su döneği, sandal ağac sarp gemiler su oynağı, yayhandukca nöbet andan eksilür mi, *eksilmek yok*.

Metinde çözülmemeyen kelime kuymuncu / koymuncu’dur. Azmun aktarmada kelimeyi “kuymuncu” olarak bırakmış (2019: 70). Ekici “en zorlusu” anlamını vermiş (2019: 163). Shahgoli vd. kelimeyi Eski Türkçe *kud-* “dökmek” ve *kuyumcu* ile ilişkilendirerek soru işaretiyle “(su vb.) dökülen yer, döküldüğü yer” olarak anlamlandırmışlar (2019: 263). Ekici’nin verdiği anlam bağlama uygun düşüyor. Shah-

goli vd. gibi o da *sarı* kelimesine renk anlamı vermiş. Azmun ise “+a doğru”. İki kelime de Azerbaycan Türkçesinde vardır; ancak bağlama uygun olan renk anlamıdır. *Hami* “bütün” kelimesini yanlış olarak *hemi* okuyan Ekici’nin ibareye verdiği anlam daha doğru görünüyor:

“Tüm azgın denizlerin en zorlusu okyanus, sarı ala küçük balığın su döneği, sandal ağacından sağlam gemiler su oynağı. Sallandıkça sıra ondan geçer mi, geçmek yok.”

5b-6 ve 9’da iki kez geçen *uc ıldırım* kelimeleri Ekici tarafından *uç ıldırım* olarak okunmuş ve “uç yıldırım” anlamıyla karşılanmıştır (2019: 49, 164). Azmun tarafından ise *uc ıldırım* okunarak “uç yıldırım” biçiminde anlamlandırılmıştır (A 2019: 32, 71). Shahgoli vd. de kelimeyi *uc* “uç” olarak kabul ediyorlar (2019: 281). Günbed yazmasının imlası *c-ç* ve *b-p* konusunda istikrarlıdır. Öncekiler tek nokta ile, sonrakiler üç nokta ile yazılmaktadır. Bu kelime de tek nokta ile (cim ile) yazılmıştır. Bugünkü Azerbaycan Türkçesinde de kelime *uc* biçimindedir; o hâlde *uc* “uç” okunuşu doğrudur. Burada “uç” anlamından hareketle metaforik bir “sivri” anlamı düşünülebilir.

Yayınlara tamamının karşılaştırılmasıyla yukarıdakilere benzer daha birçok mesele ortaya çıkabilir. Dede Korkut’un Günbed nüshasının yalnız soylama ve yeni bir anlatma (boy) barındırması açısından değil dil açısından da ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Sorunlu kelime ve ibarelerin çözülmesi için metin üzerinde daha birçok çalışma yapılması gerekmektedir. Şimdilik ilk çalışma-

ları ortaya koyan meslektaşlarımıza Türkoloji ve Korkutşinaslık hesabına teşekkürlerimizi bildirmek benim için zevkli bir görevdir.

NOTLAR

- 1 İkinci cilt, Türkman Kitabı, ikinci (?) 1347. Shahgoli vd. üç noktalı se ile yazılmış olan *sâni* kelimesinin hatalı yazıldığını, doğru biçiminin *lisânu* olması gerektiğini, bunun da eserin adıyla ilgili olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Shahgoli vd 2019: 154-155).
- 2 Azmun da şöyle diyor: “Çok sonradan yazılan bu adı bir Anadolu Türkmeni uydurmuş olabilir. Zira kitap Oğuzların yaşam felsefesini yansıtır.” (Azmun 2019: 12).
- 3 Shahgoli vd. yazmaların farklı kollarını bir şemada göstermişlerdir (s. 161). Günbed nüshasını Doğu Türkçesiyle yazılmış bir ilk biçime dayandırmaları -şüphe belirten bir soru işareti koymuş olsalar da- bence doğru değildir.
- 4 Türkoloji çalışmalarında fazla yer almamış başka yazmalar da aynı imkânı verebilir. İran kütüphanelerinde veya şahıslarda bulunan son asırlara ait yazmalar bu açıdan önemlidir.
- 5 Sadece Uzunköprü’de bulunmuş manzum Oğuzname 14. yüzyıla aittir. O da Oğuz Kağan’ın hayatıyla sınırlı, özet bir sözlü / efsanevi tarihtir ve Reşideddin’e dayanmaktadır.
- 6 Konudan ayrılmamak için bütün Oğuznamelerin özelliklerini burada anlatmıyorum. Çeşitli Oğuzname parçalarını içine alan küçüklü büyüklü 26 eser tespit ettim ve bütün bunları ayrıntılı olarak anlattım; eser ve yazmalardaki metinlerin gerekli yerlerini birleştirip karşılaştırarak tek mil bir Oğuzname oluşturdum. *Nehir Destan Oğuzname (Oguz Bitig)* adını verdiğim bu çalışma Dergâh Yaynevi tarafından yayımlanacaktır.
- 7 Dede Korkut Kitabı’ndaki soylama ile yeni nüshadaki soylama arasındaki benzerlik Azmun’un da dikkatini çekmiştir (Azmun 2019: 20).
- 8 Ürpermedim.
- 9 “Sadece arkalıkla idim”. Arxalıq: “Ev içinde giyilen kolsuz, kalınca bir tür kısa hırka” (Altaylı 2018: 207).
- 10 Geri dönmedim.
- 11 Boş kalmadım.
- 12 Koşamadım.
- 13 Günbed nüshası ile Topkapı Oğuznamesinden alınan bu iki soylamanın okunuşu bana aittir.

- 14 Berlin yazmasındaki kehanetlerle benzerlikler, Shahgoli vd.nin de dikkatini çekmiştir (2019: 160).
- 15 Sözüünü.
- 16 Metinde *karti*.
- 17 Metinde *yüzisizi*.
- 18 Sürüsü.
- 19 Tıraşlı, tüysüz.
- 20 Berlin yazmasından yapılan bu alıntının okunuşu bana aittir.
- 21 Metin Ekici, Dede Korkut hakkındaki doktora tezini yönettiği Gürol Pehlivan’ın “böyle bir anlatma olma ihtimali üzerinde” durduğunu belirtir (Ekici 2019: 11).
- 22 Bu durum Azmun’un da dikkatini çekmiştir (Azmun 2019: 20).
- 23 Kelime *bürüldüm* de okunabilir. *Bürül-*, “bürümek fiiline konu olmak” yani örtülmek, kaplanmak” demektir (Altaylı 2018: 560). Altaylı’da *burul-* için verilen “buram buram yükselmek” anlamı (2018: 545), gökte bulut olmak için bana daha uygun geldi.
- 24 Çiskin: ince yağış (Altaylı 2018: 719).
- 25 Ağalarımı kaldırmıştım.
- 26 Lal renginde şarap.
- 27 Kadehi.
- 28 Pazularımı.
- 29 Kaldıramazdı.
- 30 Ak sırtımın üstüne güzelce kaldırdım.
- 31 Geniş sırta. Metinde *dahda gen*. Kelimelerin yer değiştirmesi gerektiği müstensihçe harflerle gösterilmiştir. Bence burada Kazan’ın bileği ve sırtı söz konusu olduğu için kelimenin ya *dalda*, ya *dalumda* olması gerekir.
- 32 Ödül olarak alan.
- 33 Günbed nüshasından alınan parçanın okunuşu ile Şecere-i *Terâkime*’den alınan parçanın okunuşu ve aktarması bana aittir.
- 34 *Dede Korkut Kitabı*’nda, Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı boyda da Eylik Koca oğlu Saru Kulmaş vardır; Kazan’ın evi yağmalanırken şehit olur (Ergin 1989: 96-97). Yani o da Salur’un yardımcılarındandır.
- 35 Kelimelerin bulunmasında Shahgoli vd.nin dizininden yararlandım. Fakat her kelimeyi yazmadan da kontrol ettim.
- 36 1928’den önce *alur, gelür* yazılıyordu ama *alır, gelir* diye okunuyordu; *başlıyor* yazılıyordu, *başlıyor* okunuyordu. Bugün de *başlayan* yazıyoruz, *başlıyor* diyoruz.
- 37 Buradaki ve bundan sonraki örneklerde kelimeleri imlaya göre yazmadım, okunması gerektiği gibi yazdım.
- 38 *-sUn*, bazı Anadolu ağızlarında *-sUŋ* olmuştur.
- 39 Terimi bana haber veren Leyla Karahan’dır.

- 40 Shahgoli vd. aynı coğrafyada 1710'larda yazılmış başka bir eserde de -bazi sayfalarının tıpkıbasımlarını koyup ilgili kelimeleri göstererek- aynı imla hatalarının (bence aşırı düzeltim örneklerinin) olduğunu belirtmişlerdir (2019: 158-159).
- 41 Ben harflerin adlarını gayin ve kaf olarak yazıyorum. Çünkü Türkler yaklaşık bin yıldan beri kullandıkları Arap alfabesindeki harflerin adlarını da Türkçeleştirmişlerdir. Râ değil rı, kâf değil kef gibi. Hareke adlarını da Türkçeleştirdiklerini biliyoruz. *Fetha* değil üstün, kesre değil *esre*, *zamme* değil ötre. Ötre, çok eski bir Türkçe sözdür. Hele *esre*, Türk bengü taşlarındaki *asra* sözüne dek gider.
- 42 (Bk. Altaylı 2018).
- 43 Faruk Yıldırım'ın makalesini haber veren Leyla Karahan'a teşekkür ederim.
- 44 "Konuşma seslerini sistemli ve tutarlı bir şekilde yazıya geçirme yöntemi".
- 45 Bu konuda bk. Ercilasun 2013: 235-244).
- 46 Altı noktalı k'yi sadece, hecede ince ünlü veya sonraki ünlüde düzeltme işareti varsa kullanıyorum.
- 47 Shahgoli vd.de η sesi, üstü dalgalı ng ile gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

- Altaylı, Seyfettin. *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Azmun, Yusuf. *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması / Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası / Metin – Çeviri – Sözlük – Tıpkıbasım*. İstanbul: Kutlu Yayınevi, 2019.
- Crystal, David. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing, 2008.
- Ekici, Metin. *Dede Korkut Kitabı Türkistan/ Türkmen Sahra Nüshası / Soylamalar ve 13. Boy / Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2019.
- Ercilasun, Ahmet B. "Tarihî Metinlerin Transkripsiyonu Hakkında". *Yalın Kaya Bitigi-Osman Fikri Sertkaya Armağanı*. Editörler: Hatice Şirin User – Bülent Gül. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2013.
- Ercilasun, Ahmet B. "Dede Korkutun Yeni Nüshası Üzerine / Konu – Bağlantılar – Yer – Zaman – Okuyuş". *Dil Araştırmaları* 24 (Bahar 2019): 7-13.
- Ercilasun, Ahmet B. "Oğuzname Nedir?". *Yeniçağ Gazetesi*. İstanbul: 14 Temmuz 2019.
- Ergin, Muharrem. *Azeri Türkçesi*. İstanbul: İ-

- stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I – Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.
- Gedikli, Yusuf. *Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri*. İstanbul: Türkyıldızı A.Ş., 1990.
- Gemalmaz, Efrasiyap. *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Kara, Mehmet. "Türkmen Türkçesi". *Türk Lehçeleri Grameri*. Editör: Ahmet B. Ercilasun. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007: 23-196.
- Kargı Ölmez, Zuhale. *Ebulgazi Bahadır Han – Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*. Ankara: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, 1996.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.
- Korkmaz, Zeynep. "XV. Yüzyıl Azeri Türkçesinin Değerli Bir Temsilcisi Emir Hidâyetullah ve Divânı". *Türk Dili Üzerine Araştırmalar Birinci Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995: 516-526.
- Shahgoli, Nasser Khaze ve Valiollah Yaghoobi, Shahrouz Aghatabai, Sara Behzad. (2019), "Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi Cilt 16/2* (Haziran 2019): 147-379.
- Tarama Sözlüğü V*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971.
- Tekin, Talat ve Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhale Ölmez, Süer Eker. *Türkmence – Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, 1995.
- Togan, Zeki Velidî. *Oğuz Destanı – Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: 1972.
- Yıldırım, Faruk. "Anadolu Ağızlarında Sınırlama Gösteren Yapılar", *Türk Dilleri Araştırmaları*. 19 (2009): 185-221.